

امنیت غذایی و احتکار از منظر قرآن

سمیرا جواد باغی¹، محمد کریم معتمد²، فاطمه قربانی پیرعلیدهی³

1- دانشجوی کارشناسی ارشد توسعه روستایی، دانشکده علوم کشاورزی دانشگاه گیلان

2- دانشیار گروه اقتصاد کشاورزی، دانشکده علوم کشاورزی دانشگاه گیلان

3- استادیار گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده علوم زراعی دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری

نویسنده مسئول: محمد کریم معتمد، آدرس ایمیل: motamed@guilan.ac.ir

چکیده

کشاورزی یکی از منابع اصلی تغذیه به‌شمار می‌رود. استقلال اقتصادی کشور وابسته به کشاورزی و توسعه آن می‌باشد. کشاورزی در قرآن کریم و روایت ائمه اطهار (ع) حائز اهمیت است. به‌طوری‌که شغل بسیاری از انبیا کشاورزی بوده است. رونق و توسعه در بخش کشاورزی موجب امنیت غذایی کشور می‌شود. مهمترین و حیاتیترین نیاز انسان، غذا بالاخص استفاده از غذای سالم می‌باشد. در قرآن استفاده از غذای پاک و حلال تاکید بسیار شده است. توسعه در کشاورزی و تولید غذای سالم و کافی موجبات امنیت غذایی را تأمین میکند و در نهایت سلامت جامعه و به طبع، سلامت کشور تأمین می‌شود و استقلال سیاسی کشور نیز حفظ میگردد. در کنار ایجاد امنیت غذایی، باید از احتکار که موجب اختلال در نظام اقتصادی می‌شود جلوگیری گردد. احتکار تولیدات غذایی که معیشت مردم به آن وابسته است سبب از بین رفتن امنیت غذایی و اختلال در وضعیت اقتصادی افراد جامعه میگردد. احتکار در این رابطه از مصادیق فعل حرام در قرآن است که به کرات این فعل در قرآن مورد نکوهش قرار گرفته و مسلمانان به پرهیز از آن دعوت شده‌اند.

واژگان کلیدی: احتکار، امنیت غذایی، قرآن کریم، کشاورزی.

1- مقدمه

قرآن کریم کتاب هدایت بشر تا قیامت است، لذا از هیچ یک از امور مهم و تأثیرگذار در زندگی انسان فروگذار نکرده است. تغذیه از اموری به‌شمار می‌رود که مورد توجه ویژه قرآن کریم است. انسان دارای دو بعد جسمانی و روحی است که هر کدام از این دو بعد انسان نیاز به تغذیه خاص دارد، بنابراین نیازمند این است تغذیه با عالیترین غذاها صورت گیرد. زیرا رسیدن به خداشناسی که هدف اصلی از زندگی در این جهان است نیازمند خودشناسی و انجام اعمال درست است.

پیامبر اسلام (ص) میفرماید: هر کس خود را بشناسد، پروردگار خود را خواهد شناخت. اصلیت‌ترین آیه در مورد غذا میگوید دقت کنید و بنگرید چه میخورید. یعنی با توجه به طبع، که ارثی بوده و ذائقه که با توجه به غذای خورده شده بوجود میآید غذای خود را انتخاب نمایید. رعایت این اصول، بزرگترین ثروت که همان سلامتی است را میتوان از خداوند دریافت نمود.

برخورداری از غذای سالم و کافی و امنیت غذایی، ابتداییترین حق از حقوق هر انسانی بهشمار میآید ولی متاسفانه در دنیای امروزی، بسیاری از انسانها از آن بیبهره هستند. امنیت غذایی به همراه امنیت اجتماعی میتواند زمینهساز فرهنگ دینی در جامعه اسلامی باشد به شرطی که تمام افراد جامعه به صورت عادلانه به غذا دسترسی داشته باشند و اسراف نکنند (رزاقی، 1388).

احتکار از جمله ناهنجاریهای اقتصادی است که در قرآن به شدت نکوهش شده است که عبارت است از انبار کردن ارزاق و طعام و کالاهای مورد نیاز مردم به هدف کمبود کالا و افزایش قیمت آن. بهطوری که یکی از مهمترین مفاصد اقتصادی را شکل میدهد و قرآن به شیوع و ترویج آن در جوامع هشدار داده که زمینهای فروپاشی جوامع از طریق تضییع حقوق افراد و افزایش تورم را فراهم میکند (میزراجانی بیجارپسی و همکاران، 1398). امروزه با وجود مسائل اقتصادی و نیازهای رو به رشد بشر، یکی از موضوعات مهمی که اقتصاد کشور را با چالشهای جدی مواجه میکند احتکار است. در واقع کاهش یا متوقف کردن جریان توزیع کالا توسط عدهای از افراد جامعه با توجه به وضع بازار و به خصوص تقاضای خریداران، به منظور بالا بردن قیمت و درآمد حاصل از افزایش قیمت کالا صورت میگیرد که سرانجام موجب افزایش تقاضا بر عرضه، پیدایش تورم و افزایش صعودی قیمتها میگردد (موسوی بجنوردی و مهدیان کرانی، 1394).

2- روش تحقیق

این مقاله با استفاده از مقالات، کتابها، سایتهای اینترنتی و استناد به آیات قرآن کریم و احادیث ائمه معصومین (ع) نگاشته شده است.

3- مرور ادبیات تحقیق

فصیحی و همکاران (1394) با توجه به آیات و روایات بیان کردند که تغذیه از نظر نوع غذا، کمیت آن و کیفیت کسب آن بر اخلاق افراد تأثیری تردید ناپذیر دارد. تغذیه از منظر قرآن و روایات با توجه به بعد معنوی و انسانساز آن وسیلهای است تا انسان را در جهت رشد و کمال سوق دهد. غذایی که میخوریم در یک فرآیند پیچیده تبدیل به حیات، انرژی و حتی اخلاق و اندیشه میشود و برخی ناهنجاری اخلاقی و رفتاری و در مقابل آن سلامتی و حسن رفتار و اخلاق انسان از عادات غذایی نشأت میگیرد.

گلی و شهریاری (1394) در تحقیقی با عنوان بهره‌گیری از برخی آموزه‌های اسلامی در زمینه آداب تغذیه سالم دریافتند که رعایت دستورات مرتبط با تغذیه در قرآن کریم و روایات اهل بیت (ع) می‌تواند عامل مهمی برای برخورداری از سلامت جسم و تندرستی باشد. از مهمترین مسائل زندگی بشر، تغذیه است و در اسلام تغذیه به عنوان امری مهم در سلامت جسم حائز اهمیت است و در زمینه آداب تغذیه سالم سفارشات متعددی شده است. تغذیه متعادل علاوه بر تندرستی و طول عمر با تأثیر بر اعصاب و روان سبب رشد فکری و عقلانی می‌شود.

بی ریا و همکاران (1394). بیان کردند که کشاورزی در قرآن از اهمیت بالایی برخوردار است و در آیات زیادی به کشاورزی و عوامل مربوط به آن اشاره شده است. از دیدگاه قرآن همه نیازمندیهای انسان در زمین وجود دارد و انسان با کار و تلاش و خلاقیت و ابتکار به کسب روزی خود از منابع طبیعی نائل میشود. بنابراین پیشرفت کشاورزی و رسیدن به حد خودکفایی پایه مهمی در استقلال اقتصادی و بلکه سیاسی جامعه خواهد بود.

فیاضیا (1394). بر اساس یافته‌های به‌دست آمده در مقاله خود تحت عنوان نگاه قدسی قرآن به کشاورزان و کشاورزی بیان نمود که در تمام ادیان الهی به کشاورزی (که شامل باغداری و دامداری هم میشود) توجه ویژه‌ای شده است. در قرآن کریم حدود 550 آیه در ارتباط با کشاورزی آمده است که قریب به 9 درصد کل آیات قرآن را شامل میشود.

فخرایی مطلق و احمدی (1394) در مطالعه بررسی اهمیت کشاورزی از منظر قرآن و شریعت و لزوم رسیدن به خودکفایی به این نتیجه رسیدند که رهایی از وابستگی و رسیدن به استقلال ملی و پیشرفت اجتماعی جز با توسعه پایدار میسر نیست و محور توسعه پایدار، توسعه کشاورزی است. توسعه کشاورزی جز با بهره‌گیری از روشهای علمی و دستاوردهای فناورانه امکانپذیر نمیشود.

یوسفی و شیرافکن (1393) در تحقیق اهمیت و جایگاه طعام از منظر قرآن کریم به این نتایج دست یافتند که قریب به 300 آیه قرآنی و ده‌ها روایت از معصومین (ع) بر اهمیت غذا و تغذیه دلالت می‌کند. در قرآن مجموعاً، 48 بار (24 مورد در سور مکی و 24 مورد در سور مدنی) از کلمه طعام و مشتقات آن، 107 بار از کلمه اکل و مشتقات آن و 39 بار از واژه شراب استفاده شده است و در بین آیات مرتبط با طعام، 6 بار به اصل کلی حلال بودن غذاها به‌طور مستقیم، 6 بار به بخل و خودداری مردم تنگنظر از اطعام فقرا، 2 بار به نام بردن از غذاهای ممنوعه و حرام و 4 بار از جبران کفاره گناهان از طریق اطعام مستمندان اشاره شده است و در بین تفاسیر مختلف اهمیت تغذیه جسم بر روح مورد تأکید قرار گرفته است.

قدیمی و همکاران (1391) در تحقیق خود تحت عنوان نقش تغذیه در ارتقاء بعد تربیتی و معنوی انسان از منظر قرآن کریم، به این نتیجه دست یافتند که از منظر قرآن کریم، غذا و تغذیه از عوامل تأثیرگذار در شکلگیری و تکامل بعد تربیتی و معنوی انسان میباشد. همچنین غذا ابزاری برای آزمایش، عاملی جهت تفکر، تشکر و تقوی، زمینه‌ساز سوگند و عامل شفا، عامل کرامت انسان در رزق طیب، عامل انجام اعمال صالح و ناصالح، عامل صدور احکام الهی و عامل شقاوت اخروی است.

غفاری (1393) با توجه به نتیجه پژوهش خود بیان کرد که از نگاه قرآن سلامت تغذیه با امور معنوی و جهانبینی توحیدی در ارتباط است. یکی از راهکارهای مهم در مدیریت سلامت تغذیه، هدفمندکردن زندگی مادی با اعتقادات معنوی است، به‌طوری که خداوند مهربان در آیات قرآن، انسان را به خوردن غذای حلال و پرهیز از خوردنیهای حرام و توصیه به روزه‌داری و اهمیت ورزش و تغذیه سالم رهنمود کرده و هدف از زندگی سالم و مطلوب را بشناسد و بداند که هر آنچه در اختیار انسانهاست به خواست و اراده خداوند است و داشتن زندگی سالم امانتی از سوی خداست.

رزاقی (1388). امنیت غذایی را از دیدگاه قرآن اینگونه بیان میکند که امنیت غذایی، تولید آگاهانه و مدبرانه انواع غذاهای طیب و حلال در جامعه اسلامی بدون وابستگی به غیرمسلمانان و توزیع عادلانه آن به‌طوری که تمام افراد جامعه، دسترسی دائم به غذا داشته و از تأمین آن در آینده نیز مطمئن باشند و از آن بدون اسراف مصرف کنند، می‌باشد. نظام اقتصاد اسلامی نیز بر همین مبنا یعنی تولید مدبرانه، توزیع عادلانه و مصرف بدون اسراف بنا نهاده شده است.

میزراچانی بیجارپسی و همکاران (1398) احتکار را یکی از امور حرام و از آفات اقتصادی در روابط اجتماعی شمردند و بیان کردند که احتکار به عنوان یکی از مصادیق کسب حرام در قرآن به‌شمار می‌رود. علت تأکید قرآن بر نهی و نکوهش احتکار به دلیل آثاری است که در حوزه‌های مختلف اقتصادی، اعتقادی اجتماعی، دنیوی و اخروی بر جوامع بشری وارد می‌آورد مانند اینکه با انبار کردن کالا و انباشت ثروت مانع از ترویج فرهنگ کار و تلاش می‌شود و به‌مزندهی نظام اقتصادی معتدل است که سبب سلب امنیت و فساد و تباهی در جامعه می‌گردد.

موسوی بجنوردی و مهدیان کرانی (1394) احتکار را یکی از موضوعات مهم عصر حاضر که اقتصاد کشورمان را با چالش‌های جدی مواجه مینماید عنوان کردند. احتکار در واقع نوعی کاهش یا متوقف کردن جریان توزیع کالا توسط عده‌ای از افراد جامعه با توجه به وضع بازار و به خصوص تقاضای تحریک‌شده خریداران، به منظور بالا بردن قیمت و درآمد حاصل از افزایش قیمت کالا صورت می‌گیرد. که سرانجام موجب افزایش تقاضا بر عرضه، پیدایش تورم و افزایش صعودی قیمت‌ها می‌گردد. احکام در شریعت اسلام بر پایه مصالح و مفاسد تشریع شده و برای زمان خاص و مکان خاصی نیست. با توجه به نقش زمان و مکان فقیه می‌تواند درباره احکام متغیر اسلام حکم صادر نماید.

ابراهیم‌زاد جویی و تلاشان (1393) اخلاق اقتصادی قرآن را بر سه محور تولید، توزیع و مصرف بیان کردند. پرهیز از کمفروشی، رباخواری، دروغ، احتکار و رعایت عدل و انصاف از اصول توزیع شمرده می‌شوند. بنابراین نهی از احتکار از جمله آموزه‌های اسلامی است که همواره باید مورد توجه قرار گیرد. در ادامه به تشریح مهمترین مفاهیم در رابطه با اهمیت کشاورزی و تغذیه و جایگاه مفهوم امنیت غذایی و تهدید احتکار در رابطه با امنیت غذایی پرداخته شد.

1-3- کشاورزی

یکی از منابع اصلی تغذیه انسان، کشاورزی است. کشاورزی به هر نوع فعالیت که به تولید مواد غذایی و کالا از راه‌های زراعت، باغداری، دامداری، جنگلداری و پرورش آبزیان منجر شود اطلاق می‌گردد (موحدیراد، 1394). کشاورزی موجب ظهور تمدن شد. توسعه کشاورزی به معنای مدرنیزه کردن بخش کشاورزی و رسیدن به رشد کشاورزی است که دو وظیفه اصلی، یکی تهیه و تولید غذای ارزاقیمت و دیگری تأمین نیروی انسانی برای اشتغال در صنایع نوپای شهری را بر عهده دارد (شاهی جاجان و تیموری کوهسار، 1394). بنابراین غذا نیازهایی از جمله رشد، طول عمر، تندرستی، آرامش اعصاب و روان، خلق و خوی و رفتار، توانمندی و قدرت، تکثیر نسل و تولیدمثل و ... را در انسان مرتفع می‌سازد. رشد جمعیت در جهان نیاز به فرآورده‌های کشاورزی را افزایش داده است. افزایش نیاز به محصولات زراعی که بر اثر عواملی مانند زیاد شدن جمعیت، توسعه شهرنشینی، رشد درآمد و تغییر الگوی مصرف غذایی، لزوم افزایش بهره‌وری از زمین‌های زراعی و منابع در دسترس کشاورزان را ضروری می‌کند، بنابراین مدیران بخش‌های کشاورزی باید برای تولید بهینه محصولات کشاورزی به روش‌های گوناگون همت کنند و با برنامه‌ریزی، سهم مهمی در تنظیم عرضه و تقاضا و استفاده بهینه از منابع و عوامل تولید داشته باشند.

دانش کشاورزی، نتیجه تکامل روش‌های کشت و پیشرفت‌های علمی است که در طی زمان، انسان برای تأمین امنیت غذایی تجربه کرده، آموخته و به نسل‌های بعد منتقل کرده است. به‌طوریکه کشاورزان برای تولید محصولات زراعی و باغی هم به دانش تجربی و هم به بکارگیری علوم نوین برای بهبود تولیدات بیشتر و بهتر وابسته هستند (آینه‌بند، 1386). تمام کشورهای دنیا برای توسعه صنعت کشاورزی کوشش بسیاری میکنند و از صنایع مدرن و پیشرفته با حفظ آب و خاک و محیط زیست انسانی و اکولوژیک گیاهی و جانوری کمک میگیرند (بیریا و همکاران، 1394). بخش کشاورزی به‌طور مستقیم با تولید بیشتر و صادرات و به‌طور غیرمستقیم از طریق افزایش تقاضا برای خدمات و کالاهای صنعتی در جوامع روستایی به رشد اقتصادی کمک کرده و امنیت غذایی را بهبود میبخشد (شاهی جاجان و تیموری کوهسار، 1394). اجرای استانداردهای پیشرفته در کشاورزی و عدم نیازمندی به بیگانگان، منوط به کسب دانش‌های مدرن، آموزش و ترویج عملی فرهنگ حلال و حرام و اجرای سیستم‌های تضمین ایمنی و کیفیت و حرکت به سمت تولید محصولات ارگانیک و مهمتر از آنها فهم صحیح قرآن، احادیث امامان در زمینه کشاورزی است. اصلاح باورها و شکوفا نمودن اندیشه‌ها و تقویت توانمندی‌ها و همچنین تأمین سلامت همه‌جانبه انسان، نیازمند ارتباط تنگاتنگ میان انسان و خدا و فرستادگانش است که حتی امروزه با وجود پیشرفت‌ترین وسایل و امکانات باز هم رازهای کشف نشده و دستورات بهروز آنها گره از بسیاری از مشکلات را می‌گشاید (فخرایی مطلق و احمدی، 1394).

کشاورزی مهمترین شغل در تمدن‌های کهن بوده است (سپهری، 1396). با ظهور اسلام، کشاورزی توسط مسلمانان توسعه بیشتری یافت، اهمیت کشاورزی نزد مسلمانان ناشی از دو عامل تعلیم دینی و مذهبی و شناخت نقش کشاورزی به عنوان یک عامل اقتصادی در تأمین مواد غذایی بود. بر این اساس، مسلمانان در مطالعه علوم کشاورزی و منابع طبیعی توانستند هزاران گیاه موثر در سلامت انسان، کشف و هزاران کتاب ارزشمند تألیف کنند که در پیشرفت و تکامل جامعه انسانی بسیار مؤثر میباشد (سپهری، 1387). به‌طوری که دانشمندان مسلمان (ابوریحان بیرونی، ابن سینا، رشیدالدین الصوری، عبدالله بن احمد بن البیطار و ...) در آشنایی اروپاییان با درختان و گیاهان مختلف بالاخص گیاهان دارویی نقش به سزایی داشتند. به عنوان مثال رازی دانشمند ایرانی 630 گیاه دارویی را در کتاب الحاوی معرفی کرد (سپهری، 1396). همچنین در توسعه کشاورزی، ایرانیان با اختراع ابزار و اسباب کار (خیش و داس) و تهیه آب و ساخت قنات و انبار آذوقه نقش به سزایی داشتند (سپهری، 1396).

سیستم کشت دیم در ایران به علت محدودیت منابع آبی و تأمین آب برای درختان میوه بسیار بااهمیت است. در نتیجه باید برای کاهش تبخیر و تعرق و افزایش راندمان جذب آب توسط گیاه از کشت دیم استفاده شود (یداللهی و همکاران، 1391). در قرآن کریم نیز آیاتی (عبس/24-30، نور/35، نحل/11-12 و ...) در ارتباط با انتخاب صحیح محل کشت، انتخاب گونه‌های مقاوم یا متحمل به خشکی (انجیر، زیتون، انگور و ...) و استفاده مناسب از آب باران آورده شده است. (یداللهی و همکاران، 1391).

کشاورزی از اهمیت خاصی در قرآن برخوردار است. ریشه عربی «ف ل ح» به معنای اصلی «دو نیم کردن» یا «شکافتن» است که به معنای «شیار کردن»، «کشتن» یا «شخم زدن» نیز میباشد، بنابراین فلاحه، هنر شخم زدن و کاشتن است و در عناوین رساله‌های عربی قرون وسطی درباره رشته زراعت در معنای کلی «کشاورزی» به‌کار رفته است. دیگر ریشه‌هایی که در قرآن به معنای کاشتن به‌کار می‌روند، «ز ر ع» و «ح ر ث» هستند که هر دو با هم در آیات ۶۳-۶۴ سوره واقعه به‌کار رفته‌اند.

در آیه ۳۲ سوره کهف، دو باغ از تاک‌های انگور که با نخل‌های خرما احاطه شده‌اند و مابین آنها، مزارع حاصلخیز قرار گرفته ترسیم شده است. یکی از اسم‌هایی که به زمین‌های کاشته شده اشاره دارد، کلمه جَنَّة (جمع آن جَنَّات) است (اسراء/۹۱؛ انعام/۹۹ و ۱۴۱). در قرآن به باغ‌های میوه برای خوراک انسان (یس/۵-۳۳)، باغ‌های سرسبز (حدائق) (نمل/۶۰؛ عبس/۳۰)، چمنزارهای طبیعی (روضه، جمع آن روضات) به عنوان پاداش‌های جهان آخرت (روم/۱۵؛ شوری/۲۲)، مراتع (مرعی) بر روی زمین آفریده می‌شوند برای خوراک گله‌ها (اعلیٰ/۴؛ نازعات/۳۱) اشاره شده است.

کشاورزی از آن جهت که مواد غذایی جامعه را تهیه میکند، یکی از شغل‌های مقدس الهی شناخته شده و آبادکردن زمین شغل پیامبران الهی بوده است (بیریا و همکاران، ۱۳۹۴). قرآن کریم کتاب اقتصادی نیست، ولی در آیات زیادی انسان را به تلاش بر روی زمین برای آبادانی بیشتر و بهره رساندن به دیگران دعوت و راهنمایی کرده است. در آیه ۱۱ سوره نبا آمده است: "و خداوند روز را برای کسب معاش و روزی قرار داده است". همچنین خداوند در سوره هود آیه ۵۲ میفرماید "اوست که شما را از زمین پدید آورد و خواست که آبادانش دارید.

از جمله آیاتی که به زراعت و کشاورزی و اهمیت آن اشاره میکنند عبارتند از (زمر، ۲۱)، (سجده، ۲۷)، (واقع، ۶۳-۶۵)، (نحل، ۱۱)، (یس، ۳۴-۳۵)، (نبا، ۱۱)، (روم، ۱۹)، (انعام، ۹۹) و (اعراف، ۵۷-۵۸)، (یوسف، ۴۹)، (اعراف، ۵۷)، (فرقان، ۴۰)، (لقمان، ۳۴)، (نور، ۴۳)، (شوری، ۲۸)، (روم، ۴۸)، (فصلت، ۳۹ و ۷)، (بقره، ۲۶۱ و ۴۳ و ۲۹)، (رعد، ۴)، (مائد، ۱۲)، (توبه، ۱۱)، (مریم، ۳۱).

پیامبر اکرم (ص) میفرماید: کشاورزی کنید زیرا کشاورزی برکت دارد و چاه‌های آب فراوانی در آن حفر کنید (جوادی آملی، ۱۳۹۳). همچنین امام صادق (ع) در باب اهمیت کشاورزی میفرماید: خداوند عزوجل از میان کارها و شغل‌ها، کشاورزی و چوپانی را برای انبیایش دوست دارد و فرمودند: درختکاری کنید، به خدا سوگند، کاری حلالتر و پاکیزه‌تر از آن نیست. (جوادی آملی، ۱۳۹۳).

امام خمینی (ره) در خصوص اهمیت کشاورزی فرمودند: «مسأله کشاورزی ما در رأس همه امور است». استقلال فرهنگی و سیاسی کامل نمیشود مگر زمانی که استقلال کشاورزی بوجود آید. همچنین فرمودند اگر میخواهیم استقلال سیاسی، اجتماعی و فرهنگی داشته باشیم ریشه‌اش استقلال اقتصادی است که پایه استقلال اقتصادی همین خودکفایی در کشاورزی است. امام خمینی (ره) همچنین تأکید به تولید به‌ویژه تولیدات صنعتی با بهره‌گیری از آموزه‌های اسلامی و تأکید خاص بر تولید محصولات کشاورزی و بهبود وضعیت کشاورزان و تولیدکنندگان بخش کشاورزی داشتند (خمینی، ۱۳۷۸). توسعه اقتصادی و افزایش توان تولید به‌ویژه در بخش کشاورزی و توسعه آن نشانگر پیشرفت یک جامعه خواهد بود (شاهی جاجان و تیموری کوهسار، ۱۳۹۴).

مقام معظم رهبری نیز فرموده‌اند که کشاورزی برای کشور ما بسیار مهم است، چون امنیت غذایی برای کشور بزرگ، پرجمعیت و دارای هدف‌های بلند بسیار مهم است. لذا بخش کشاورزی و دامداری ما یک بخش ویژه و استثنایی است و همه باید برای آن تلاش کنند.

با تدبر در آیات قرآن کریم در ارتباط با کشاورزی، میتوان روشهای مناسب کشت محصول را شناسایی کرد و از آن برای بهبود وضعیت کشاورزی بهره گرفت (خدابخشی و همکاران، 1394).

آیات مختلفی در قرآن کریم از فضیلت کشاورزی بیان شده است مانند:
"و هم اوست خدایی که از آسمان آبی فرو بارید پس هر نبات را بدان رویانیدیم و سبزه‌ها را از زمین برون آوردیم و از آن سبزه‌ها دانه‌هایی که بر روی هم چیده شده بیرون آریم و از شکوفه نخل خوشه‌هایی است به هم پیوسته، و باغهای انگور و زیتون و انار که برخی شبیه و برخی نامشابه به هم است (خلق کنیم)، شما در آن باغها هنگامیکه میوه آن پدید آید و برسد (با چشم تعقل) بنگرید، که در آن آیات و نشانه‌هایی (از قدرت خدا) برای اهل ایمان هویداست" (انعام/ 99)
"و او کسی است که باغهای (دارای درختان) داربستدار و بدون داربست پدید آورده است و نیز درخت خرما و زراعتی که میوه‌های آن گوناگون است، و درخت زیتون و انار که همانند و ناهمانندند، از میوه آن چون میوه بر آورد بخورید و روز چیدنش حق (بینوایان) از آن را بپردازید، ولی اسراف نکنید که او اسرافکاران را دوست ندارد" (سوره انعام آیه ۱۴۱).

"و زمین پژمرده (بایر) مایه عبرتی است برای آنان که زنده‌اش گردانیدیم و از آن دانه‌ها برآوردیم که از آن میخورند" (یس/ 33).

"و در زمین کرتهاپی است نزدیک به هم و باغهایی از (درختان) انگور و کشتها (ی گوناگون) و خرما، همانند و ناهمانند، که همه به یک آب آبیاری میشوند و میوه‌های بعضی را از بعضی دیگر برتر ساختهایم، بیگمان در این برای خردورزان مایه عبرت است" (رعد/ 4).

در قرآن، کشاورزی فعل خدا عنوان شده نه فعل بشر زیرا بارش باران، رویش گیاهان و گردش بادها و ... از قدرت و خواست خداست (نبا/ 14 و انعام/ 99 و حجر/ 22). حتی در قرآن کریم به تغییرات جوی و هواشناسی هم اشاره شده است که ارتباط نزدیکی با کشاورزی دارد (بقره، 22 و 164، اعراف، 57-58 و رعد، 4).

در روایتی از امام صادق (ع) آمده است که فرمودند: از پیامبر اکرم (ص) پرسیدند: بهترین عمل کدام است؟ فرمودند: زراعتی که کشاورز آن را بکارد و آن را شایسته بدارد و به روز برداشت سهم فقیران را بدهد (فیاضیا، 1394).

کشاورزی بزرگترین کیمیاست. بر این اساس کشاورزی فضیلتی بسیار و کشاورزان منزلتی والا دارند. (فیاضیا، 1394).

خداوند در آیه 41 سوره انعام میفرماید: "از میوه درختان هنگامی که به ثمر مینشینند بخورید و حق آن را به هنگام درو بپردازید، اسراف نکنید که خدا مسرفان را دوست ندارد". بنابراین هر گونه اسراف در محصولات کشاورزی و منابع طبیعی جایز نیست و خداوند به شدت از آن نهی کرده است.

3-2- غذا و تغذیه

غذا به عنوان یکی از احتیاجات فیزیولوژیک و مهم‌ترین عامل بقای زندگی و طول عمر، همواره در مرکز توجه بشر قرار داشته است. مهم‌ترین و حیاتی‌ترین نیاز روزمره انسان، غذا است که از بدو تولد تا مرگ همراه اوست. تغذیه، رساندن مواد غذایی به بدن است به نحوی که احتیاجات انسان به مواد مغذی برآورده شود. بدن انسان به مواد مختلفی از جمله پروتئین، چربی،

کربوهیدرات، آب، انواع ویتامین و املاح نیاز دارد که تمام این ترکیبات در غذای مناسب وجود دارد. کمبود یا ازدیاد هر یک از مواد میتواند تعادل مواد موجود در بدن را مختل کند و باعث بیماریهای زیادی شود (علایی، 1396). مواد غذایی برای تأمین انرژی و سوخت مورد نیاز بدن، برای رشد و نمو و ترمیم بافتها آسیدیده و همچنین تنظیم واکنشهای بدن بهکار میرود. مهمترین منبع انرژی کربوهیدراتها هستند که ارزانتین منبع غذایی در کشورهای جهان بهشمار میآید. در بین مواد غذایی در اکثر کشورها غلات بالاخص گندم و برنج، حبوبات و سیبزمینی نیاز 50-70 درصدی کالری را برای مردم تأمین میکند.

اهمیت تغذیه بهقدری است که خداوند پنجمین سوره قرآن را به نام مائده یعنی سفره غذایی نامیده است. همچنین قرار گرفتن رزاق و مطعم بودن بهعنوان صفات خداوند، سوگند خداوند به غذا «والتین والزیتون»، درخواست مائده آسمانی توسط حضرت عیسی و درخواست غذا توسط حضرت موسی(ع) هرکدام مهر تأییدی بر اهمیت غذا و تغذیه است.

در قرآن کریم و سخنان ائمه اطهار در باب تغذیه مطالبی عنوان شده است که عبارتند از رعایت کم-خوری، پرهیز از پرخوری، سیر خوردن، دست کشیدن از خوردن قبل از احساس سیری. همچنین در قرآن کریم استفاده از غذای پاکیزه و حلال، اجتناب از پرخوری و غذاهای غیربهداشتی، توجه به نوع و مقدار غذای مصرفی، توجه به خدا هنگام شروع و پایان مصرف غذا و روزه داری تأکید و سفارش شده است (علایی، 1396). امام کاظم (ع) در حدیثی می-فرماید: پرهیز، آن نیست که چیزی را به کلی واگذاری و هیچ نخوری، بلکه پرهیز آن است که کم بخوری (فیض کاشانی، 1406 ق). امام رضا (ع) نیز میفرماید: سلامتی و پایداری بدن و همچنین بیماری آن به غذا و نوشیدنی است (خبرگزاری رضوی). هم-چنین امام صادق(ع) میفرماید: کمخوری، در هر حال و در میان هر طایفهای، ستوده است زیرا منفعت باطن و ظاهر در آن است (گلی و شهرباری، 1394).

در قرآن کریم برای نحوه تغذیه برای سلامت انسان و دفعات غذایی اهل بهشت به صبحگاه و شامگاه اشاره شده است (غفاری، 1393). در سوره مریم آیه 62 آمده است "و برای آنان بامدادان و شامگاهان رزقشان برقرار است".

اهمیت روزی حلال و غذای پاکیزه بهقدری است که در قرآن آمده است "بگو: چه کسی زینت‌های الهی را که برای بندگان خود آفریده، و روزی‌های پاکیزه را حرام کرده است؟! (سوره اعراف آیه 32). و همچنین در سوره مبارکه مائده در آیه 87 میفرماید: "مؤمنان! غذاهای پاکیزه را که خداوند برای شما حلال کرده، حرام نکنید".

در آیه 172 سوره مبارکه بقره آمده است "ای مؤمنان! از روزی پاکیزه که به شما دادیم بخورید". همچنین در آیهای دیگر (بقره/ 51)- نقش غذای پاکیزه و انجام عمل صالح بیان شده است: "از غذاهای پاکیزه بخورید و عمل صالح انجام دهید" زیرا همان-طورکه سخن پاکیزه، عمل صالح را به آسمان عروج می‌دهد، خوردن غذای پاکیزه در انسان موجب کسب کمالات معنوی و حفظ ارزش‌های اخلاقی شده و در انجام اعمال صالح یاری می‌بخشد (فصیحی و همکاران، 1394).

نیاز انسان به غذا امری ضروری است که امام باقر (ع) فرمودند: خدای بزرگ آدمی را میان تهی (دارای شکم) آفرید و ناگزیر خوراک و آب می‌خواهد (7).

خداوند در قرآن، پیامبر اکرم (ص) و ائمه اطهار (ع) و سایر حکمای اسلامی توصیه‌های بسیار ارزنده‌ای درباره تغذیه و بهداشت در تغذیه و بهره‌مندی از غذای حلال و پرهیز از غذای حرام داشته اند که انسان با پایبندی به آن در مسیر توحیدی قرار میگیرد (غفاری، 1393). به فرمان

قرآن مومنان شایسته‌ترین افراد در استفاده از نعمت‌های الهی مانند غذاهای پاکیزه هستند.

خداوند مستقیماً در قرآن به خوردن گوشت (سوره مائده آیات ۱ و ۹۶) و ماهی (سوره نحل آیه ۱۴) و میوه (سوره مومنون آیه ۱۹) اشاره میکند و آنها را از نعمتهای زندگی بخش الهی بر می‌شمارد. همین‌طور در آیه ۱۵ سوره محمد (ص) اشاره به انواع میوه‌ها در بهشت برای اهل بهشت میکند. همچنین در آیات متعددی از جمله بقره/۵۷، بقره/۱۷۲، اعراف/۱۶۰ و طه/۸۱ به خوردن خوردنیهای پاکیزه تاکید شده است.

در بسیاری از آیات قرآن به انواع میوه‌ها و مواد غذایی مانند وَالتِّينِ وَ الزَّيْتُونِ (تین/۱)، زیتون (تین/۱، انعام/۱۴۱ و...)، انجیر (تین/۱)، خیار، عدس، سیر، پیاز (بقره/۱۶)، انگور (نحل/۶۷، مؤمنون/۱۹ و...)، نان (یوسف/۳۶)، انار (انعام/۹۹ و ۱۴۱)، کدو (صافات/۱۴۶ و ۱۴۴)، موز (واقعیه/۲۹)، سبزیها (عبس/۲۸)، گوشت (هود/۶۹) اشاره شده است.

در قرآن کریم، استفاده از گوشت و فرآورده‌های دامی در آیات مختلفی آورده شده است (سوره‌های بقره، اعراف و طه) که در تغذیه و سلامت جسم و روان انسان تاثیر به‌سزایی دارند (قربانی و همکاران، ۱۳۹۴). در سوره واقعیه از گوشت پرندگان به عنوان غذای بهشتیان نام برده شده است "یکی از نعمتهای بهشتی که مقربان در بهشت از دست پسرکان زیبارو دریافت میکنند، گوشت پرندگان است آن هم از هر نوعی که خود بخواهند" (واقعیه/۱۷-۲۱).

همچنین در قرآن آمده است: بخورید و بیاشامید اما به اندازه کافی و لازم، زیرا پرخوری و زیاده روی سلامت شما را به خطر می‌اندازد. (اعراف/۳۱).

از نگاه قرآن، غذای انسان وابسته به آب است. در آیه ۲۲ سوره بقره آمده است: "و از آسمان آبی فرو فرستاد آنگاه با آن انواع میوه‌ها برای روزی شما برآورد". همین‌طور در آیات متعددی به نقش آب در غذای انسان اشاره شده است مانند انفال/آیه ۱۱، سجده/۲۷، ابراهیم/۱۰-۱۱، ق/۹، مرسلات/۲۷، ابراهیم/۳۲، یونس/۲۴ و ...

در قرآن از خوراکیهای مفید و مغذی دیگری نیز مانند عسل و شیر نیز آیتی نازل شده است. "و در چهارپایان برای شما عبرتی است که از شکمهایشان از میان سرگین و خون، شیری پاک به شما مینوشانیم که گوارای آشامندگان است" (نحل/۶۶). "آنگاه از شکمهای آنها (زنبورهای عسل) شهدی رنگارنگ (عسل) می‌تراود که در آن شفای مردمان است که در آن برای اندیشمندان نشانه ای است" (نحل/۶۹). پیامبر اکرم (ص) فرمودند: عسل چه خوب نوشیدنی است، قلبت را مراقبت میکند و سردی را از میان می‌برد، باد و تب را دور می‌سازد (محمدی ریشه‌ری، ۱۳۹۳). همچنین درباره مصرف گوشتهای چهارپایان و پرندگان و ماهیها نیز آیتی نازل شده است. "خدا برای شما چهارپایانی آفریده است که بر برخی از آنها سوار شوید و از برخی از آنها بخورید" (غافر/۷۹). "او کسی است که دریا را رام کرد تا از صید آن گوشتی تر و تازه بخورید و..." (نحل/۱۴). در قرآن به انبیای الهی توصیه شده که از مواد غذایی خاصی تغذیه نمایند که خواص درمانی دارند مثلاً در سوره نحل آیه ۶۹ به عسل اشاره شده که در آن شفا برای انسان است (فیه شفاءٌ لِلنَّاسِ). همچنین به حضرت یونس توصیه به استفاده از کدو شده است (صافات/۱۴۴-۱۴۶) و یا به حضرت مریم هنگام زایمان توصیه شده که از رطب و آب استفاده کند (مریم/۲۴-۲۶).

موضوع علم طب و تغذیه، انسان است و انسان جسم و روح دارد. موضوع تغذیه فراتر از جنبه‌های مادی آن، یکی از مقوله‌های راهبردی در تکامل جسمی و روحی انسان به‌شمار می‌آید در مکتب اسلام تعابیری مانند کسب رزق حلال، علماندوزی و تفکر در آفرینش انسان و غذا، تدبیر در چگونگی شکل-

گیری غذا و تغییر و تحول آن در بدن انسان، همچنین استفاده از منابع غذایی طبیعی را میتوان از ابعاد، اهمیت و جایگاه طعام تلقی نمود تقریباً منحصر مکتب اسلام است (یوسفی و شیرافکن، 1393). در آیه 24 سوره عبس آمده است: «فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ» «انسان باید به غذای خویش (و آفرینش آن) بنگرد. در تفسیر این آیه اینگونه برداشت میشود که اگر انسان به تغذیه و تندرستی خود توجه داشته باشد، بهتر میتواند خدا را عبادت کند و به خلق خدمت کند. طعام، غذای جسم و علم و عبادت، غذای روح انسان است. تغذیه سالم جسم موجب تهذیب و تربیت روح و یکی از لوازم سلامت روح، توجه به سلامت جسم از طریق غذای حلال بهداشت می‌آید (یوسفی و شیرافکن، 1393). انسان برای کنترل تغذیه و رعایت آداب غذایی (اینکه چه بخورد و چه نخورد و چه اندازه و چگونه بخورد)، که موجب پیشگیری از ابتلا به بیماریهای جسمی و روحی میباشد بایستی شناخت و آگاهی لازم را داشته باشد (غفاری، 1393). در واقع بین خوردنی حلال و پاک، انجام عمل صالح و رعایت تقوا ارتباط مستحکمی وجود دارد. بهطوری که خداوند در سوره مومنون آیه 51 فرمودند: ای پیامبران، از پاکیزهها بخورید و کارهای شایسته انجام دهید که من به آنچه میکنید آگاهم. روزی حلال انسان را از فتنه و فساد باز میدارد. در آیه 60 سوره بقره آمده است: از روزیهای الهی بخورید و بیاشامید اما فتنه و فساد در زمین به راه نیندازید.

انسانها باید به ساختار کیفی و کمی تغذیه خود توجه کنند تا سبب اصلاح روش زندگی آنها از بعد مادی و معنوی شود. همچنین دو عامل ضروری که موجب حفظ سلامتی و تغذیه سالم میشود، ورزش و روزه-داری است (غفاری، 1393).

یکی از اهداف بعثت انبیای الهی گسترش فضیلت‌های اخلاقی است. اگرچه تغذیه علت تام اخلاق و رفتار در انسان نیست ولی زمینه‌ساز اخلاق و رفتار نیک و بد میتواند باشد. بنابراین بررسی تغذیه و تاثیر آن در اخلاق در قرآن و احادیث و روایات مورد توجه قرار گرفته است. بهطور کلی تغذیه از نظر نوع غذا، کمیت آن و کیفیت کسب آن بر اخلاق افراد تاثیر بسیاری دارد (فصیحی و همکاران، 1394). امام رضا (ع) در بیان حکمت الهی در ارتباط با خوردنی حلال و حرام، حلال را موجب اصلاح و بقای بندگان و حرام را موجب تباهی برمیشمارد (شیخ صدوق، 1398).

در سوره بقره آیات 183 و 184 آمده است: "ای کسانی که ایمان آورده‌اید، روزه بر شما و امت‌های پیشین واجب شده، شاید تقوا پیشه کنید. و اینکه روزه گرفتن برای شما بهتر است اگر بدانید. رابطه مستقیم بین روزه و تقوا وجود دارد". روزه علاوه بر سلامت و بهداشت جسم برای پاکی و آرامش روح نیز ضروری است.

3-3- امنیت غذایی

برخورداری از غذای سالم و کافی و امنیت غذایی، ابتداییترین حق از حقوق هر انسانی بهشمار می‌آید ولی متأسفانه در دنیای امروزی، بسیاری از انسانها از آن بی‌بهره هستند (رزاقی، 1388). توسعه در بخش کشاورزی موجبات امنیت غذایی کشور را فراهم میکند. برخوردار از امنیت غذایی و غذای سالم و کافی، ابتداییترین حق هر انسانی است که متأسفانه امروزه بسیاری از این حق مسلم بی‌بهره مانده‌اند (شاهی جاجان و تیموری کوهسار، 1394).

تعریف امنیت غذایی از سوی بانک جهانی در سال 1986 و FAO اینگونه است که همه مردم در همه زمانها به غذاهای کافی جهت زندگی سالم و فعال دسترسی داشته باشند (رزاقی، 1388). امنیت غذایی ناظر بر 4 محور اصلی است که هر کدام شاخصی برای ارزیابی وجود یا عدم وجود امنیت غذایی در یک ناحیه یا جامعه میباشد. این 4 محور عبارتند از: فراهم بودن غذا، دسترسی به غذا، مطلوبیت غذا و پایداری در

دریافت غذا. اهمیت تولید مواد غذایی و تأمین غذا برای بشر به قدری است که حضرت علی (ع) در تفسیر آیه 61 سوره هود (هو انشاکم من الارض و استعمرکم فیها) می‌فرماید: خداوند به مردم امر کرده است زمین را با کشاورزی آباد سازند تا بدینوسیله خوراکشان را از غلات و حبوبات و میوه‌ها و سایر روئیدنیها تأمین کرده و در آسایش زندگی کنند (حر عاملی، 1383).

خداوند در قرآن کریم در آیه 35 سوره رعد فرموده: "مثل بهشتی که به متقین داده شده که از زیر درختان نهرها جاری است و میوه و سایه اش همیشگی است این فرجام پرهیزگاران است اما فرجام کافران آتش دوزخ است" که نشانه در دسترس بودن و فراهم بودن غذا است (رزاقی، 1388). همچنین در آیه 47 سوره مبارکه یوسف آمده است: "هفت سال پیای بکارید و هر چه درو میکنید، جز اندکی که میخورید با خوشه انبار کنید". از این آیه چنین استنباط میشود که برنامه‌ریزی و مدیریت منابع غذایی موجب امنیت غذایی در جامعه بالاخص در دوران قحطی میشود (رزاقی، 1388).

امنیت غذایی به همراه امنیت اجتماعی میتواند زمینه‌ساز فرهنگ دینی در جامعه اسلامی باشد به شرطی که تمام افراد جامعه به صورت عادلانه به غذا دسترسی داشته باشند و اسراف نکنند. تفسیر آیات 3 و 4 سوره قریش اشاره دارد به این نکته دارد که نعماتی که خداوند در اختیار انسان قرار داده زمینه ایجاد عبادت خداست و خداوند آنها را از گرسنگی نجات داد و از ناامنی رهایی بخشید (رزاقی، 1388).

در آیه 141 سوره انعام خداوند میفرماید: "از میوه آنها هنگامیکه به ثمر نشست بخورید ولی فراموش نکنید که به هنگام چیدن حق آن را ادا کنید". از این آیه چنین برمیآید که هم خود از نعمات خدا بهره‌برند و هم حق مستمندان پرداخت شود. مکارم شیرازی از این آیه چنین استنباط میکند که داشتن برنامه‌های کلان اجرایی و ساماندهی‌شده برای توزیع عادلانه تمامی مواهب اقتصادی نظیر غذا بین اقشار مختلف جامعه اسلامی خصوصاً اقشار محروم از ضروریات جامعه اسلامی است (مکارم شیرازی، 1381).

از شباهت برخی نعمات دنیوی و بهشتی میتوان به امنیت غذایی در جامعه آرمانی اسلامی و بهشت توصیفی در قرآن کریم رسید. بنابراین اهل بهشت به‌طور دائم به غذای بهشتی دسترسی دارند، پس در جامعه اسلامی نیز باید دسترسی به غذا همیشگی باشد (رزاقی، 1388).

3-4- احتکار

از جمله آفات اقتصادی که در قرآن به شدت نکوهش شده و از نظر اسلام حرام و ممنوع شمرده میشود احتکار است. احتکار عبارتست از انبار کردن ارزاق و کالاهای مورد نیاز مردم به هدف کمبود کالا و افزایش قیمت (میزراجانی بیجارپسی و همکاران، 1398). امروزه احتکار در معنای عام، تنها شامل مواد غذایی نیست، بلکه هر نوع محصول کشاورزی، معدنی و صنعتی را در بر میگیرد (مرتاضی و داعی، 1398). احتکار در لغت از ریشه حکر است و به معنای ظلم، جمع و امساک است (ابن اثیر، 1421 ق). طبق نظر فقهای شیعه، احتکار بر شش چیز است: گندم، جو، خرما، کشمش، روغن حیوانی و روغن زیتون (حر عاملی، 1383).

در چهار سوره از سوره‌های قرآن به‌طور غیرمستقیم به احتکار اشاره شده است که عبارتند از سوره تکوین آیه 1 و 2، سوره همزه آیه 1 و 2 که قالب طرح احتکار در آنها برای

بیان مذمت و نکوهش احتکار به دلیل غفلت و سوره نساء آیه 29 و سوره توبه آیه 34 که قالب طرح آن به صورت نهی و نکوهش احتکار و بیان عذاب برای احتکار است. احتکار در نهایت موجب به خوردن نظام اقتصادی و سلب امنیت و فساد و تباهی در جامعه میشود (میزراجانی بیجارپسی و همکاران، 1398). خداوند در آیه 34 سوره توبه فرمود: "ای کسانی که ایمان آورده‌اید بسیاری از دانشمندان (اهل کتاب) و راهبان، اموال مردم را به باطل می‌خورند و آنان را از راه خدا باز میدارند و کسانی که طلا و نقره را گنجینه (ذخیره) می‌سازند، و در راه خدا اتفاق نمیکنند، به مجازات دردناکی بشارت بده". پیامبر در تفسیر این آیه فرمود: خوراک مردم را کسی احتکار نمیکند مگر گناهکار (طوسی، 1363). پیامبر احتکار را زشتتر از سرقت و دزدی مستقیم از مال مردم می‌داند. زیرا احتکار باعث تورم و گرانی شده و گرانی نیز باعث فقر و فقر موجب سرقت میشود (شیخ صدوق، 1413 ق). عناصر لازم برای تحقق موضوع احتکار عبارتند از: 1- حبس و انبار کردن کالا؛ 2- احتیاج داشتن مردم مسلمان به آن؛ 3- نبودن شخص دیگری که آن کالا را به اندازه کافی در اختیار مردم بگذارد؛ 4- انجام دادن این کار به نیت بالا رفتن قیمت کالا. (مرتاضی و داعی، 1398).

سید رضی در نهج‌البلاغه به نقل از امیرالمومنین (ع) به مالک اشتر آورده است: از احتکار جلوگیری کن، همانا رسول خدا (ص) از آن جلوگیری میکرد. معامله بیع باید معاملهای آسان و بر اساس موازین عدالت و نرخی باشد که به دو طرف معامله یعنی فروشنده و خریدار احصاف نشود. پس هر کس بعد از فرمان تو به ممنوعیت احتکار، اقدام به آن نمود او را به آن که زیاده‌روی کنی مجازات کن (حسینی حائری، 1317). یکی از مفاصد اقتصادی مهم در توزیع و تجارت، احتکار است. امام علی (ع) در نامه خود به مالک اشتر مینویسد: در میان بازرگانان کسانی هستند که تنگنظر، بدمعامله، بخیل و احتکارکننده هستند که تنها با زورگویی به سود خود می‌اندیشند و کالا را به هر قیمتی که بخواهند، می‌فروشند که این سودجویی و گرانفروشی برای همه افراد جامعه زیانبار و عیب بزرگی بر زمامدار است. بنابراین از احتکار منع کن که رسول خدا (ص) از آن باز میداشت (ابراهیمزاد جویمی و تلاشان، 1393).

از امام صادق (ع) درباره کسی که به امید گران شدن مواد غذایی آن را احتکار می‌کند پرسیده شد. امام فرمود: اگر مواد غذایی به قدری فراوان است که به همه مردم میرسد، اشکالی ندارد و اگر کم است و به اندازه نیاز همه مردم نیست، احتکار مواد غذایی و وانهادن مردم، ناپسند است (کلینی، 1369).

همچنین پیامبر اکرم (ص) میفرماید: هر گونه احتکاری که به مردم زیان رساند و قیمت (کالاها) را به ضرر آنان گران نماید، خیری در آن نیست (تمیمی، 1385).

برابر ماده 60 قانون نظام صنفی کشور با آخرین اصلاحات سال 1392، احتکار عبارت است از نگهداری کالا به صورت عمده با تشخیص مراجع ذی صلاح و امتناع از عرضه آن به قصد گران فروشی یا اضرار به جامعه، پس از اعلام ضرورت عرضه از طرف وزارت صنعت، معدن و تجارت یا سایر مراجع قانونی ذی ربط. با توجه به این تعریف، نگهداری مطلق کالاهای ضروری و مورد نیاز انسان، اعم از خوراک، پوشاک، مسکن، اقلام دارویی و غیره، بنا به تشخیص مراجع قانونی و به قصد گرانفروشی یا اضرار به جامعه، مصداق احتکار به‌شمار می‌آیند (مرتاضی و داعی، 1398).

امام صادق (ع) فرمود: احتکار در موقع فراوانی اجناس چهل روز و در سختی و کمبود سه روز است که در ایام فراوانی هر چه از چهل روز بگذرد، محتکر ملعون

است و در ایام سختی هر چه از سه روز بگذرد، محترک مورد لعن پروردگار است (طوسی، 1363).

4- نتیجه‌گیری

کشاورزی منبع اصلی تهیه غذای انسان است و از آن جهت که مواد غذایی جامعه را تهیه میکند، یکی از شغل‌های مقدس الهی شناخته شده و آباد کردن زمین شغل پیامبران الهی بوده است بنابراین توسعه کشاورزی موجب تأمین غذا و ایجاد امنیت غذایی میشود. امنیت غذایی به همراه امنیت اجتماعی میتواند زمینه‌ساز فرهنگ دینی در جامعه اسلامی باشد به شرطی که تمام افراد جامعه به صورت عادلانه به غذا دسترسی داشته باشند و اسراف نکنند و از آن بهره گیرند. اهمیت تغذیه به قدری است که خداوند پنجمین سوره قرآن را به نام مائده یعنی سفره غذایی نامیده است. توسعه و پیشرفت در بخش کشاورزی و حمایت از کشاورزان باعث ایجاد انگیزه برای تولید بهتر و بیشتر محصولات کشاورزی میگردد. از آنجایی که غذا نیاز همیشگی و مادام‌العمر بشر برای حیات محسوب میشود، با ایجاد زیرساخت تولید مواد غذایی سالم و طبیعی نه تنها سلامت جسم، بلکه سلامت روح نیز تأمین میگردد. تغذیه سالم و پاک همواره در قرآن و روایات بیان شده است. امنیت غذایی، امنیت اجتماعی ایجاد میکند. در دسترس بودن مواد غذایی در فرآیند زمان سبب ایجاد امنیت غذایی و نهایتاً امنیت اجتماعی میگردد. در کنار عوامل مختلفی که این امنیت را به مخاطره میاندازد بحث احتکار در جوامع اسلامی است که با توجه به محدودیت تولید و توزیع مواد غذایی میتواند رخ دهد. احتکار عبارتست از انبار کردن ارزاق و کالاهای مورد نیاز مردم با هدف کمبود کالا و افزایش قیمت آن تعریف شده است. پیامبر (ص) میفرماید: خوراک مردم را کسی احتکار نمیکند مگر گناهکار. پیامبر احتکار را زشتتر از سرقه و دزدی مستقیم از مال مردم میداند. زیرا احتکار باعث تورم، گرانی و توزیع ناعادلانه کالا و مایحتاج مردم شده و گرسنگی و فقر را در جامعه گسترش میدهد. احتکار نقطه مقابل امنیت غذایی است و سبب فساد در جامعه و بحرانهای اقتصادی و اجتماعی میگردد. علت تأکید قرآن بر نهی و نکوهش احتکار به دلیل آثاری است که در حوزه‌های مختلف اقتصادی، اعتقادی-اجتماعی، دنیوی و اخروی بر جوامع بشری وارد میآورد مانند اینکه با انبار کردن کالا و انباشت ثروت مانع از ترویج فرهنگ کار و تلاش میشود و به‌هم‌زنندهی نظام اقتصادی معتدل است که سبب سلب امنیت و فساد و تباهی در جامعه میگردد. امروزه احتکار در معنای عام، تنها شامل مواد غذایی نیست، بلکه هر نوع محصول کشاورزی، معدنی و صنعتی را در بر میگیرد. که با توجه به نقش مواد غذایی در تأمین نیازهای افراد یک جامعه، امروزه مباحث احتکار بیشتر حول محور مواد غذایی و افزایش قیمت آن مطرح است و از این منظر برای افراد یک جامعه دارای اهمیت است.

احتکار سبب به هم خوردن مباحث عرضه و تقاضا شده و اقتصاد خانوارهای فقیر و تهیدست را دچار تزلزل و بحران میکند که در شکل کاملتر آن بحرانهای اجتماعی و شکاف طبقاتی را منجر میگردد. در کشورهای اسلامی مانند ایران که مردمان آن دارای اعتقادات مذهبی بالایی بوده و عمل به اصول و قوانین الهی را لازمالاجرا میدانند، مباحث مربوط به احتکار با توجه به آیات و روایات میتواند در جلوگیری از این فعل حرام کارساز باشد. متوصل شدن به این آیات و روایات همراه با گوشزد کردن

آن در جامعه میتواند در جلوگیری از احتکار و ایجاد امنیت غذایی و اجتماعی و نهایتاً دستیابی به یک اقتصاد سالم نقش ایفا کند.

5- منابع

- آینه‌بند، امیر (1386). «کولوژی بوم نظامهای کشاورزی»، اهواز: انتشارات دانشگاه شهید چمران اهواز. 374 صفحه.
- ابن اثیر، مجدالدین (1421 ق): «النهایه»، بیروت: انتشارات دارالفکر. جلد 1، ص 417.
- ابراهیم‌زاد جویمی، رقیه و تلاشان، فرح (1393). «اصول اخلاقی اقتصادی در عرصه توزیع از دیدگاه قرآن و احادیث»، پژوهشنامه معارف قرآنی، سال 5، شماره 17، صص 125-149.
- بی ریا، میلاد، خدابخشی، سعید و بختیاری، مرضیه (1394). «توجه قرآن کریم به کشاورزی»، اولین همایش ملی رهیافتهای علوم کشاورزی در پرتو قرآن، اسفند 1394، دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین خوزستان، صص 22-24.
- تمیمی، نعمان (1385): «دعائم الاسلام»، مصر: دارالمعارف، چاپ دوم.
- جوادی آملی، عبدالله (1391): «مفاتیح الحیات»، قم: انتشارات اسراء.
- حر عاملی، محمد (1383). «تفصیل وسائل الشیعه الی التحصیل مسائل الشریعه»، المکتبه الاسلامیه، جلد 13، چاپ دوم، ص 195.
- حسینی حائری، سید کاظم (1317): «احتکار»، فقه اهل بیت، سال 17، شماره 68، صص 5-28.
- خدابخشی، سعید، بی ریا، میلاد، و بختیاری، مرضیه (1394). «تکنیکهای کشاورزی از منظر قرآن»، اولین همایش ملی رهیافتهای علوم کشاورزی در پرتو قرآن، اسفند 1394، دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین خوزستان، صص 266-270.
- خمینی، روح الله (1378): «صحیفه نور»، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، جلد 11.
- رزاقی، علی (1388): «امنیت غذایی از دیدگاه قرآن کریم»، فصلنامه اخلاق پزشکی، سال 3، شماره 9، صص 171-190.
- سپهری، یدالله (1387): «نهضت علمی مسلمانان در ترویج کشاورزی و توجه به منابع طبیعی»، مجله علوم کشاورزی و منابع طبیعی، جلد 15، شماره 4، صص 294-303.
- سپهری، یدالله (1396): «جستاری بر توسعه و رشد علوم کشاورزی در تمدن اسلامی: گیاهشناسی و گیاهان دارویی»، نشریه پژوهشهای تولید گیاهی (دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان)، جلد 24، شماره 2، صص 139-145.
- شاهی جاجان، مقصود و تیموری کوهسار، زهرا (1394). «بررسی اهمیت توسعه کشاورزی از منظر قرآن کریم»، اولین همایش ملی رهیافتهای علوم کشاورزی در پرتو قرآن، اسفند 1394، دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین خوزستان، صص 105-114.
- شیخ صدوق (1413 ق): «من لا یحضره فقیه»، محقق علی اکبر غفاری، قم: جامعه مدرسین، جلد 3، ص 159.
- شیخ صدوق (1398): «علل الشرایع»، ترجمه: سید علی حسینی، تهران: انتشارات دارالفکر.
- طوسی، محمد (1363): «الاستبصار»، تهران: دارالکتب الاسلامیه، جلد 3، ص 114.
- علایی، حسینعلی (1396): «غذا درمانی از دیدگاه قرآن کریم و علم» پایگاه اطلاع‌رسانی حوزه (مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی)، صص 1-4.
- غفاری، فرزانه (1393). «تغذیه سالم از نگاه قرآن»، مجله علمی پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی زنجان، دوره 22، شماره 90، صص 97-109.
- فخرایی مطلق، راضیه و احمدی، ابودر (1394). «بررسی اهمیت کشاورزی از منظر قرآن و شریعت اسلامی و لزوم رسیدن به خودکفایی»، اولین همایش ملی رهیافتهای علوم کشاورزی در پرتو قرآن، اسفند 1394، دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین ز

- فصیحی، حسین،، واحدی، بهجت،، پارسا، مجتبی و عیسیزاده، نیکزاد (1394): «تأثیر تغذیه بر اخلاق با توجه به اثر متقابل نفس و بدن بر مبنای قرآن و روایات اهل بیت علیهم‌السلام»، نشریه اسلام و سلامت دانشگاه علوم پزشکی بابل، دوره 2، شماره 3، صص 66-73.
- فیاضنیا، فاطمه (1394): «نگاه قدسی قرآن به کشاورزان و کشاورزی»، اولین همایش ملی رهیافت‌های علوم کشاورزی در پرتو قرآن، اسفند 1394، دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین خوزستان، صص 470-475.
- فیض کاشانی، محمد (1406 ق): «الوافی»، اصفهان: مکتبه أمیرالمؤمنین، 537 صفحه.
- قدیمی، رضا، کامرانی، منیره السادات،، ضرغامی، امین. و درزی، علی اصغر (1391): «نقش تغذیه در ارتقاء بعد تربیتی و معنوی انسان از منظر قرآن کریم»، مجله دانشگاه علوم پزشکی بابل، دوره 15، ویژه‌نامه 1، صص 34-39.
- قرآن کریم.
- قربانی، محمد رضا، خلیلی سامانی، سولماز و جمالی، محمد رضا (1394): «اهمیت غذایی گوشت بلدرچین از منظر قرآن کریم»، اولین همایش ملی رهیافت‌های علوم کشاورزی در پرتو قرآن، اسفند 1394، دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین خوزستان، صص 291-297.
- کلینی، محمد (1369): «الکافی»، چاپ چهارم. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- گلی، مهرناز و شهریار، وحیده (1394): «بهره‌گیری از برخی آموزه‌های اسلامی در زمینه آداب تغذیه سالم»، فصلنامه علمی پژوهشی طب و تزکیه، دوره 24، شماره 4، صص 69-80.
- محمدی ریشهری، محمد (1393): «دانشنامه احادیث پزشکی»، ترجمه: حسین صابری، بیروت: انتشارات دارالحديث. 672 صفحه.
- محمودی گلپایگانی، سید محمد (1384): «بررسی حقوقی احتکار و نرخ‌گذاری»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، شماره 68، صص 233-256.
- میرتاضی، احمد و داعی، لایلا (1398): «ملاحظات شرعی احتکار دارو»، فصلنامه علمی-پژوهشی قرآن و طب، دوره 4، شماره 4، صص 6-12.
- مکارم شیرازی، ناصر (1381): «تفسیر نمونه»، قم: دارالکتب الاسلامیه. جلد 4، چاپ 43.
- موحدیراد، زهرا (1394): «جایگاه ویژه کشاورزی در کلام الهی و احادیث»، اولین همایش ملی رهیافت‌های علوم کشاورزی در پرتو قرآن، اسفند 1394، دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین خوزستان، صص 494-507.
- موسوی بجنوردی، سید محمد و مهدیان کرانی، افسانه (1394): «نقش زمان و مکان در تعمیم مصادیق احتکار با رویکردی به آرای امام خمینی (س)»، پژوهشنامه متین، سال 17، شماره 69، صص 53-72.
- میرزاجانی بیجارپسی، معصومه،، صادقی نیری، رقیه و عبدالرحیمی، علیرضا (1398): «تبیین قرآنی از باورمندی درونی در جهت مبارزه با احتکار»، فصلنامه علمی-پژوهشی پژوهش‌های اعتقادی-کلامی، سال 9، شماره 33، صص 203-224.
- یداللهی، عباس،، شاهحسینی، رضا، شمس، عباس و خسروی، حسین (1391): «کشاورزی پایدار در قرآن»، نشریه دانش کشاورزی و تولید پایدار، جلد 22 شماره 2، صص 101-111.
- یوسفی، مهدی و شیرافکن، هدی (1393): «- اهمیت و جایگاه طعام از منظر قرآن کریم»، نشریه اسلام و سلامت دانشگاه علوم پزشکی بابل، دوره 1، شماره 1، صص 24-28.